

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811-111

ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ ПРОФЕСОРА ЮРІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА ЖЛУКТЕНКА

Ольга Пилипчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)*

Розглянуто деякі перекладознавчі проблеми, які проф. Ю. Жлуктенко порушував у працях з теорії та критики перекладу. Зокрема, схарактеризовано поняття еквівалентності в перекладі, а також розглянуто важливість збереження в перекладі “духу” оригіналу, проблему оцінки якості перекладу тощо.

Ключові слова: переклад, еквівалентність, адекватність, “дух” оригіналу, оцінка якості перекладу, транслітерація.

Деяка частина значного і надзвичайно різноаспектного доробку проф. Ю. Жлуктенка присвячена питанням теорії, критики і, частково, історії перекладу. Статті на перекладацьку тематику друкували здебільшого у збірнику “Теорія і практика перекладу” (зазначимо, що Ю. Жлуктенко був одним з ініціаторів заснування цього друкованого органу з перекладознавства [10, с. 173]): “Проблеми адекватності перекладу” (співав. О. Двухжилов) [7], “Серийные аналогичные неологизмы как проблема перевода” (співавт. А. Татуян) [3], “Діяльність академіка М. Калиновича у галузі художнього перекладу” [5], “Українська радянська поезія – англomовному читачеві” [8], “Малая Земля” и “Возрождение” Л. Брежнева на английском языке (співавт. О. Семенець) [1], “Слово о полку Игореве” в английском переводе” [2]. Перекладознавчі розвідки Ю. Жлуктенка публікували також: “Всесвіт” – “Англійська антологія української радянської поезії” [4], “Мов промінь сонця. Твори Тараса Шевченка в Нідерландах” [6], “Мовознавство” – “Проблеми іншомовної інтерпретації Шевченкового слова” [9] та журнал “Ukraine” – “Ukrainian Poetry in the Netherlands” [16].

Умовно усі статті Ю. Жлуктенка можна розділити на дві групи – статті перекладознавчо-лінгвістичні та статті перекладознавчо-критичні (з елементами історії перекладу). До першої належать ті розвідки, які головно зосереджуються на питаннях теорії та практики перекладу і пропонують читачеві деякі теоретичні міркування й аналіз опублікованих перекладів. Друга група представлена роботами типу рецензій та критичних оглядів. Однак такий поділ може бути лише умовним, оскільки майже у всіх працях ці проблеми перетинаються і перекликаються.

Юрій Олексійович порушує загальні перекладознавчі теми, такі як еквівалентність та адекватність перекладу, відтворення “духу” оригіналу, поетичного образу, віршового розміру, контекстуальної семантики реалій та фразеологізмів, збереження стилістики оригіналу, транслітерація власних назв українською, переклад серійних неологізмів та ін. На жаль, ці та інші проблеми здебільшого позначені в розвідках професора пунктиром. Автор не дає вичерпної відповіді на проблемні запитання теорії і практики перекладу, а лише пропонує зацікавленому читачеві тему для роздумів та подальших досліджень. Мабуть, частково це можна пояснити станом розвитку перекладознавчої науки на тому етапі, а частково – обмеженим обсягом статей. Адже кожна зі згаданих проблем надзвичайно обширна і потребує розлогого дослідження. А на деякі зі згаданих питань і досі немає однозначної відповіді.

Як і багато науковців та дослідників до і після нього, Ю. Жлуктенко звертався до питання еквівалентності як однієї з головних проблем перекладознавства. Наприклад, на особливу увагу заслуговує стаття професора, написана з О. Двухжиловим – “Проблеми адекватності перекладу” (1981). Хоч у назві й ужито слово “адекватність”, у статті йдеться про *еквівалентність* у перекладі. Про співвідношення між цими поняттями автори зазначають ще на початку статті. На їхню думку “останнім часом поняття адекватності перекладу тлумачиться надто дослівно. Оскільки слово “адекватний” має значення “однаковий, тотожний”, то терміна а д е к в а т н і с т ь узагалі почали уникати, вживаючи замість нього термін е к в і в а л е н т н і с т ь, тобто “рівнозначність”. В обох випадках ідеться про одне й те ж – ступінь відповідності текстів – оригінального і перекладного, які в ідеалі мають бути тотожними, але на практиці цього майже не досягається. Як адекватність, так і еквівалентність перекладу ніколи не бувають повними” [7, с. 85].

Перекладну еквівалентність наведено у цій розвідці з посиланнями на таких відомих учених-перекладознавців, як Ю. Найда та В. Комісаров. Концепція формальної відповідності та динамічної еквівалентності Ю. Найди набула доволі великої популярності та згадувана багатьма теоретиками та критиками перекладу. Проте, як і більшість теорій у цій галузі, вона не може претендувати на однозначність та всеохопність і може бути трактована по-різному. Наприклад, у монографії “The Theory and Practice of Translation” (“Теорія і практика перекладу”) Ю. Найда і Ч. Табер пропонують таке визначення запропонованих ними видів еквівалентності: “**динамічна еквівалентність:** властивість перекладу, за якої повідомлення оригінального тексту перенесено так у мову-реципієнт, що РЕАКЦІЯ РЕЦИПІЄНТА, по суті, залишається ідентичною реакції реципієнта оригіналу. У цьому разі часто змінюється оригінальна форма; однак допоки зміни відповідають правилам зворотної трансформації у мові-джерелі, контекстуальної послідовності передачі та трансформацій у цільовій мові, повідомлення збережено і переклад правильний” [15, с. 198]; “**формальна відповідність:** властивість перекладу, за якої характеристики форми мови-джерела механічно відтворено у цільовій мові. Зазвичай, формальна відповідність спотворює граматичні та стилістичні структури цільової мови і, як наслідок, перекручує повідомлення, через що реципієнт розумітиме його неправильно, або ж йому доведеться тяжко працювати над ним” [15, с. 199].

Критичної думки стосовно формальної еквівалентності дотримується і В. Леонарді, авторка статті “Еквівалентність в перекладі: між міфом та реальністю”, яка також на-

голошує на тому, що такий вид еквівалентності спотворює оригінальне повідомлення і потребує від отримувача додаткових зусиль для розуміння [14].

Однак у статті Ю. Жлуктенка є значно позитивніше ставлення до такого виду еквівалентності. На його погляд, “формальна еквівалентність – коли перекладач прагне відтворити повідомлення якомога ближче до форми й змісту оригіналу, передаючи максимально точно його загальну структуру і окремі її складові елементи. Є чимало перекладацьких ситуацій, де такий принцип відтворення оригіналу обов’язковий: наприклад, якщо перекладається твір літературного класика (Данте, Шекспір, Гете) з розрахунком не тільки на звичайного читача, а й на фахівця-філолога. Завданням такого філологічного перекладу є створення тексту, читач якого якнайповніше ототожнював би себе з носієм мови оригіналу, а також здобув би вичерпні відомості про звичаї того часу, способи вислову та ін. Без такого перекладу не можна уявити вивчення культурної спадщини минулого, тому з часом зростає значення формальної еквівалентності перекладів. Чим більшу художньо-естетичну і культурно-історичну цінність має текст оригіналу, тим з більшою бережливістю і відповідальністю повинен ставитися перекладач як до його змістової, так і до формальної сторони” [7, с. 86].

Як бачимо, на відміну від самих авторів теорії формальної/динамічної еквівалентності, які відверто надавали перевагу другому виду, Ю. Жлуктенко вважає, що формальна еквівалентність також може бути корисним і практичним підходом до перекладу, зокрема, коли йдеться про переклад у науково-філологічних цілях.

Проте не можна сказати, що науковець надає перевагу винятково цьому виду еквівалентності. Не менш позитивно відгукується він і про динамічну еквівалентність. Та, неначе певною мірою відмежовуючись від усього сказаного раніше, Ю. Жлуктенко наголошує, що “радянська теорія перекладу завжди відстоювала принцип однаково уважного ставлення до обох головних компонентів художнього твору – форми і змісту” [7, с. 86].

Ще один теоретик і практик перекладу, якого згадано в аналізованій статті у зв’язку із поняттям еквівалентності, – це проф. В. Комісаров, який запропонував теорію рівневої еквівалентності. Дослідник виділяє п’ять рівнів еквівалентності в разі перекладу, кожен наступний з яких охоплює усі попередні. Згідно з цією теорією, перший і найнижчий рівень еквівалентності забезпечує відтворення в перекладі лише мети комунікації, тоді як для п’ятого, найвищого, характерні високий ступінь паралелізму між оригіналом та перекладом, максимальна співвіднесеність лексичного складу та збереження всіх основних частин змісту [11]. Визначення еквівалентності подано у статті також за В. Комісаровим.

У цій же статті згадано також проблему оцінки якості перекладу, яка залишається доволі актуальною і тепер. За авторами, “оскільки переклад, як і будь-яка інша діяльність, має багатосторонній характер, його часом оцінюють з різних точок зору” [7, с. 85]. Детальніше на цій проблемі зосередилися перекладознавці М. Цвілінг та Г. Туровер у статті “Про критерії оцінки перекладу”. Проте вони також доходять висновку, що будь-яка оцінка перекладу має доволі суб’єктивний характер, а “спроби побороти цей невід’ємний суб’єктивізм за допомогою строгих нормативів або загальнообов’язкових еталонів приречені на невдачу, оскільки такі норми або не можуть відобразити всієї множинності та розмаїття реально існуючих випадків перекладацьких помилок, або

матимуть такий узагальнений і абстрактний характер, що їх конкретне застосування до окремого випадку все одно відбуватиметься крізь призму суб'єктивного сприйняття того, хто оцінює" [12, с. 7].

Німецька дослідниця Дж. Гауз, яка, зокрема, працює над проблемою оцінки якості перекладу, стверджує, що це питання стоїть не лише в центрі уваги критики перекладу, а й в основі будь-якої теорії перекладу, бо зачіпає одне з основних питань щодо природи співвідношень між текстом-джерелом та цільовим текстом [13, с. 243].

Серед інших перекладознавчих питань, які Ю. Жлуктенко порушує у дослідженнях, доволі важливе місце посідає питання відтворення "духу" оригіналу. Особливу увагу на це звертає дослідник у статті "Малая Земля" и "Возрождение" Л. Брежнева на англійском языке", написаній з О. Семенцем. Незважаючи на те, що саме поняття "духу" тексту залишається доволі невизначеним і його годі назвати науковим, автори роблять на ньому великий наголос і стверджують реальність його відтворення в перекладі. У статті читаємо: "ціль перекладачів полягала в забезпеченні адекватності сприйняття творів зарубіжними читачами. Для цього було необхідно вирішити проблему передачі "духу" творів, який зазвичай розглядається як абстрактна категорія. [...] Для досягнення цього глибоку увагу слід було приділити дотриманню принципу еквівалентності при перекладі, виключити можливість різночитань і двозначностей, іншими словами, забезпечити якнайточнішу передачу інформації, що міститься в книгах, і максимальне виконання перекладом його комунікативної функції" [1, с. 26].

Як бачимо, незважаючи на те, що вимога збереження "духу" оригіналу звучить доволі абстрактно, авторам вдається звести її до конкретних категорій.

У згаданих статтях про теоретичні та прикладні аспекти перекладознавства Ю. Жлуктенко звертається не тільки до таких загальних категорій, як адекватність та еквівалентність чи відтворення духу оригіналу, але й звертає увагу на конкретні, "дрібніші" проблеми перекладацької практики. Зокрема, він наголошує на тому, що однією з проблем, "з якою перекладачі стикаються на кожному кроці, – це транслітерація чужомовних антропонімів і топонімів" [7, с. 90]. Дослідник переконаний, що "у цій ділянці слід багато попрацювати, щоб виробити єдину систему у відтворенні їх українською мовою" [7, с. 90].

Науковець виділяє також три прийоми, які перекладач може використовувати для точнішого передання оригіналу:

- підміну мовного знака,
- пропуск мовного знака в тексті перекладу,
- додавання мовного знака, якого в тексті оригіналу нема [7, с. 88].

Однак далі знаходимо застереження щодо деяких випадків використання таких прийомів, адже далеко не завжди вони можуть принести користь. Наприклад, підміна мовного знака може спотворити ситуацію, а "ще більш небезпечною є підміна певного мовного знака в тих випадках, коли цей знак несе якусь побічну функцію" [7, с. 89].

Критично професор ставиться і до ампліфікації в перекладі: "відомо, що всякі "додавання" в перекладі дуже ризиковані" [1, с. 33]. Закликає він також до обережного використання описового перекладу ідіоматичних висловлювань. Наприклад, на його думку, приказка може втратити свій образний народний характер і стати невиразною, якщо передавати її описовим шляхом [1, с. 30].

Варто також згадати той факт, що науковець уважно ставився до питань збереження стилю оригіналу в перекладі. Це видно не тільки з аналізу перекладів, який подано у критичних статтях Юрія Олексійовича, про це пише і сам науковець у теоретичних працях. Наприклад, у статті “Проблеми адекватності перекладу” неодноразово наголошено на тому, що стилістика оригіналу та збереження її у перекладі не повинні відходити в перекладача на другий план. “Обговорюючи проблему точності перекладу, треба пам’ятати, що оскільки йдеться про переклад художнього твору, який має ще й певну естетичну цінність, важливо передати якомога точніше не тільки зміст, а й форму оригіналу, а також його стильові особливості” [1, с. 87]. Далі у цій же статті читаємо: “важливо є стилістична функція мовного знака. Особливість стилістичного компонента змісту слова полягає в тому, що він не стільки пов’язаний з іншим змістом, скільки вказує на положення слова в лексичному складі мови. Тому відтворення цього компонента в слові характеризує не тільки саме слово, а й усе висловлювання, як таке, що відноситься до певної сфери людського існування” [1, с. 89–90].

Звісно, згадані у цій короткій розвідці питання далеко не вичерпують переліку всіх перекладознавчих проблем, які порушував проф. Ю. Жлуктенко. Є ще багато інших, не менш важливих, таких як, наприклад, поетичний переклад чи переклад серійних неологізмів. Різноманіття питань, аналізованих науковцем, лише ще раз відображає широкий діапазон його лінгвістичних зацікавлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Жлуктенко Ю. А. “Малая Земля” и “Возрождение” Л. И. Брежнева на английском языке / Ю. А. Жуктенко, О. Е. Семенец // Теория і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1979. – Вип. 1. – С. 24–34.
2. Жлуктенко Ю. А. “Слово о полку Игореве” в английском переводе / Ю. А. Жлуктенко // Теория і практика перевода. – К. : Вища школа, 1985. – Вип. 12. – С. 3–10.
3. Жлуктенко Ю. А. Серийные аналогические неологизмы как проблема перевода / Ю. А. Жлуктенко, А. Б. Татуян // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1984. – Вип. 11. – С. 101–107.
4. Жлуктенко Ю. О. Англійська антологія української радянської поезії / Ю. О. Жлуктенко // Всесвіт. – 1987. – № 12. – С. 132–133.
5. Жлуктенко Ю. О. Діяльність академіка М. Я. Калиновича у галузі художнього перекладу / Ю. О. Жлуктенко // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1987. – Вип. 14. – С. 43–51.
6. Жлуктенко Ю. О. Мов промінь сонця. Твори Тараса Шевченка в Нідерландах / Ю. О. Жлуктенко // Всесвіт. – 1988. – № 3. – С. 147.
7. Жлуктенко Ю. О. Проблеми адекватності перекладу / Ю. О. Жлуктенко, О. В. Двухжилов // Теория і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1981. – Вип. 6. – С. 85–91.
8. Жлуктенко Ю. О. Українська радянська поезія – англомовному читачеві / Ю. О. Жлуктенко // Теория и практика перевода. – К. : Вища школа, 1988. – Вип. 15. – С. 49–52.
9. Жлуктенко Ю. О. Проблеми іншомовної інтерпретації Шевченкового слова / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. – 1989. – № 3. – С. 3–8.
10. Зорівчак Р. П. Юрій Олексійович Жлуктенко (31.VIII.1915–4.11.1990) / Р. П. Зорівчак, О. І. Чердніченко // Теория і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1991. – Вип. 17. – С. 172–179.
11. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.

12. Цвиллинг М. Я. О критериях оценки перевода / М. Я. Цвиллинг, Г. Я. Туровер // Тетради переводчика. – М., 1978. – Вып. 15. – С. 3–9.
13. House Juliane. Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation / Juliane House // Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. – 2001. – Vol. 46. – N. 2. – P. 243–257. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.erudit.org/revue/meta/2001/v46/n2/003141ar.pdf>. – Accessed on: 15.07.2011.
14. Leonardi Vanessa. Equivalence in Translation: Between Myth and Reality. – [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://translationjournal.net/journal/14equiv.htm>. – Accessed on 08.03.2011.
15. Nida Eugene A. The Theory and Practice of Translation / Eugene E. Nida, Charles E. Taber. – Leiden, 1982. – 218 p.
16. Zhluktenko Yu. Ukrainian Poetry in the Netherlands / Yu. Zhluktenko // Ukraine. – 1988. – No. 9. – P. 34–35.

*Стаття надійшла до редколегії 10.02.2011
Прийнята до друку 23.03.2011*

ON SOME TRANSLATION STUDIES VIEWS OF PROFESSOR YU. O. ZHLUKTENKO

Olha Pylypchuk

*The Ivan Franko National University in L'viv
(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)*

The article is dedicated to certain translation studies problems, raised by Prof. Yu. O. Zhluktenko in his papers on translation theory and translation criticism. In particular, the author of this article pays attention to the notion of equivalence in translation, as well as considers the importance of preserving the “spirit” of the original, and the problem of translation quality assessment, etc.

Key words: translation, equivalence, “spirit” of the original, translation quality assessment, transliteration.

О НЕКОТОРЫХ ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ ПРОФЕССОРА Ю. А. ЖЛУКТЕНКО

Ольга Пилипчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)*

Рассмотрено некоторые переводоведческие проблемы, поднятые проф. Ю. Жлуктенко в работах по теории и критике перевода. В частности, охарактеризовано понятие эквивалентности в переводе, а также рассмотрено важность сохранения в переводе “духа” оригинала, проблему оценки качества перевода и пр.

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, “дух” оригинала, оценка качества перевода, транслитерация.